

УДК 336.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-39>

Ситник Н.С.

доктор економічних наук,
професор кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка

Беднарчук В.В.

студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка

Sytnyk Natalia

Doctor of Economics, Professor,
Head of Department of State and Local Finance,
Ivan Franko National University of Lviv

Bednarchuk Victoriia

Student,
Ivan Franko National University of Lviv

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

BUDGET DEFICIT AND IT'S FEATURES

У статті визначено особливості дефіциту державного бюджету України. Досліджено різні підходи до трактування поняття «дефіцит бюджету» та виділено низку загальних об'єктивних та суб'єктивних причин, які його викликають. Доведено, що якість життя населення та соціальна стабільність у країні залежать від ефективної економічної політики будь-якого уряду. А проблема дефіциту бюджету та шляхи його вирішення насправді є результатом економічної політики. Здійснено комплексний аналіз доходів та видатків державного бюджету України. Проаналізовано динаміку доходів та видатків державного бюджету України за 2015–2018 рр. і розраховано дефіцит державного бюджету. Охарактеризовано дані щодо щомісячного стану дефіциту державного бюджету України за 2018 р. Розглянуто світовий досвід вирішення проблеми дефіциту державного бюджету. Визначено основні джерела фінансування дефіциту бюджету в Україні. Виокремлено основних кредиторів України. Наведено показники основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 рр. в Україні.

Ключові слова: Бюджетний кодекс, бюджет України, дефіцит бюджету України, доходи, видатки.

В статье определены особенности дефицита государственного бюджета Украины. Исследованы различные подходы к трактовке сущности понятия «дефицит бюджета», исходя из которых выделен ряд общих объективных и субъективных причин, которые его вызывают. Доказано, что качество жизни населения и социальная стабильность в стране во многом зависят от эффективной экономической политики любого правительства. А проблема дефицита бюджета и пути его решения на самом деле является результатом экономической политики. Осуществлен комплексный анализ доходов и расходов государственного бюджета Украины. Проанализирована динамика доходов и расходов государственного бюджета Украины в период с 2015 по 2018 г. и рассчитан дефицит государственного бюджета. Охарактеризованы данные по ежемесячному состоянию дефицита государственного бюджета Украины за 2018 г. Рассмотрен мировой опыт решения проблемы дефицита государственного бюджета. Определены основные источники финансирования дефицита бюджета в Украине, которые указаны в Бюджетном кодексе Украины.

Ключевые слова: Бюджетный кодекс, бюджет Украины, дефицит бюджета Украины, доходы, расходы.

The object of the article is to consider the theoretical bases of functioning the budget deficit in detail, and a practical study of the budget deficit in Ukraine and, as well, making proposals of the ways to reducing the State Budget deficit of Ukraine. The theoretical and methodological basis of the study is fundamental principles of modern economic theory, the scientific work of scientists. During the research, the following methods were used: analytical and statistic (for the analysis of revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine for 2015-2018,), graphic (for visual presentation of analitic results). For Ukraine, the budget deficit problem is one of the most pressing. According to the State Statistics Service of Ukraine, since 1990 there has been a constant lack of funds in the State Budget (except 2000 and 2002), and in recent years this problem is huge. The instability and imbalance of the budget indicates the need to choose rational methods for overcoming the budget deficit. Studying the budget deficit of Ukraine is a very important factor in identifying the positive and negative factors of the national economy. We present an analysis of the State Budget of Ukraine, which made it possible to identify and determine budget revenues and expenditures. Based on the analysis of revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine for 2015-2018, we have calculated the budget deficit for the current period. And for a more in-depth analysis of the current state of the budget, we looked at the monthly dynamics of the actual budget deficit of Ukraine for 2018. The analysis is based on a study of the State Budget of Ukraine, which is influenced by the economic policy of the government, the martial law in Ukraine, the decline in production and the increase in financial instability. The results of the study showed that the biggest obstacle to economic development is the budget deficit, which not only reduces the investment attractiveness of the country, but also creates even greater problems. There is a national debt in the country. As practice shows, Ukraine can identify military, political and economic factors that generate budget deficit. In the near future, they will be difficult to eliminate, since the budget deficit has been in a chronic situation for many years and the country is in an unstable political state with the anti-terrorist operation. It is proved that an important step towards overcoming the budget deficit is to use the sources of budget financing defined by the Budget Code of Ukraine. In our opinion, the subject of further scientific research will be the issues of evaluating the effectiveness of the project implementation, called "Budget Resolution 2018-2020" in Ukraine.

Keywords: The Budget Code, the Budget of Ukraine, the budget deficit of Ukraine, revenues, expenditures.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування ефективної ринкової економічної моделі передбачає нову сутність взаємодії суспільства і держави в умовах поглиблення економічних реформ. Великого значення набувають стабілізація і розвиток економіки України. Одним з основних напрямів наукових досліджень у сучасних умовах є дослідження процесу формування дефіциту бюджету і його зв'язок з основними показниками розвитку економіки країни. У сучасному світі немає держави, яка в ті чи інші періоди своєї історії не стикалася з бюджетним дефіцитом, соціально-економічною кризою. Рівень бюджетного дефіциту належить до найважливіших індикаторів фінансової стабільності держави.

Аналіз підходів до визначення економічної сутності бюджетного дефіциту, теоретичного обґрунтування причин і джерел його фінансування дає змогу визначити, що проблема дефіциту все ще є актуальною, а тому вимагає подальших досліджень, а також розроблення шляхів удосконалення бюджетної політики щодо стабілізації та розвитку економіки держави у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на

які спираються автори. Проблематика бюджетного дефіциту є предметом наукового інтересу таких вітчизняних та зарубіжних економістів, як: Н.І. Свєреда, С.Л. Лондар, С.В. Адонін, О.Р. Романенко, Р. Слоу, Л.О. Ніколишина, К.В. Самсонова, С.І. Юрій, Н.І. Редіна, О.В. Тимошенко та ін. Невирішеною проблемою є те, що сьогодні методи подолання бюджетного дефіциту не є успішними, оскільки в управлінні бюджетним дефіцитом України неможливо повністю застосовувати досвід іноземних країн. Україна потребує розроблення ефективного механізму управління дефіцитом з урахуванням соціально-економічних чинників, подій на Сході країни та європейської інтеграції.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є комплексне дослідження теоретичних основ функціонування бюджетного дефіциту, практичне вивчення показників бюджетного дефіциту в Україні та пропозицій щодо шляхів скорочення дефіциту державного бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному економічному середовищі не існує єдиного підходу до трактування терміна «дефіцит бюджету», оскільки йдеться про системний підхід до комплексної проблеми.

У Бюджетному кодексі України зазначається, що дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням та поверненням кредитів із бюджету) [1].

С.Л. Лондар та О.В. Тимошенко звертають увагу на те, що дефіцитом бюджету є обсяг бюджетних видатків, здійснених за рахунок внутрішніх і зовнішніх фінансових заощаджень інших секторів економіки, й тому числі й міжнародної, акумульованих урядом на добровільних засадах протягом поточного чи минулих періодів та, у виняткових випадках, за рахунок обсягу первинної емісії центрального банку [2].

Інший підхід до трактування використовують С.І. Юрій та В.М. Федосов, зазначаючи, що показник бюджетного дефіциту свідчить про перевищення передбачених у бюджеті видатків над постійними доходами, до яких відносять податки і збори та обов'язкові платежі, які, відповідно до бюджетної класифікації, є доходами бюджету [3].

М.В. Грідчина, В.Б. Захожай та Л.Л. Осіпчук пропонують своє бачення: «Бюджетний дефіцит – це об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва в процесі використання коштів понад наявні закріплені джерела прибутків через зростання граничних витрат виробництва» [4].

Дослідивши різноманітні підходи до визначення дефініції «дефіцит бюджету», ми поділяємо думку науковців, що дефіцит бюджету – це співвідношення між доходами і видатками бюджету, за якого видатки перевищують постійні доходи.

Виходячи з економічної сутності дефіциту бюджету, можна виділити низку загальних об'єктивних та суб'єктивних причин, що його викликають:

- нераціональний розподіл отриманих коштів. В Україні до цих витрат належать значні витрати бюджетних коштів на фінансування деяких сфер (державного управління, законодавчої та виконавчої влади тощо);

- виникнення надзвичайних ситуацій (війни, стихійні лиха, техногенні аварії). Проведення військових дій на Сході України дуже сильно впливає на формування державного бюджету й є однією з головних причин його дефіциту;

- зміна економічного устрою. В Україні відбувся перехід від адміністративної до ринкової економіки. У 2005 р. ЄС визнав Україну країною з ринковою економікою. А Світовий банк назвав Україну ринком, що народжується;

- криза політичної системи;

- некомпетентність та незадовільна робота державних служб. Недосконалість фінансового та податкового законодавства з питань організації справляння платежів і забезпечення наповнюваності бюджетів усіх рівнів;

- великомасштабний оборот тіньового капіталу. Обсяги тіньового сектору економіки коливаються в межах 50% ВВП. За даними МВФ, розмір тіньового сектору в структурі економіки України становить 44,8%;

- спад виробництва ВВП. Бюджет стає дефіцитним, бо доходи фізичних та юридичних осіб зменшуються і, відповідно, скорочуються податкові над-

ходження, видатки з бюджету зростають, наприклад виплати з безробіття;

- низький рівень життя населення, старіння та міграції нації;

- низька ефективність суспільного виробництва. Погіршення розрахунково-платіжної дисципліни та зростання заборгованості підприємств перед бюджетом;

- корупція в державній структурі;

- відсутність достатніх резервних фондів у країні.

Аналізуючи вищеперелічені причини, можна виокремити політичні, військові та економічні чинники, які гальмують економічний розвиток країни. На жаль, у найближчий час їх буде важко усунути, оскільки дефіцит бюджету вже довгі роки знаходиться у хронічному становищі, а країна перебуває у нестабільному політичному стані через проведення військових дій.

На зростання дефіциту бюджету в Україні великий вплив мають проблеми спаду виробництва, посилення фінансової нестабільності, невиконання доходів бюджетів усіх рівнів. Для України проблема дефіцитності бюджету є однією з найактуальніших. Згідно з даними Державної служби статистики України [5], починаючи з 1990-х років в Україні постійно спостерігався брак грошових коштів у бюджеті (за винятком 2000 р. та 2002 р.), а за останні роки це питання дуже гостро постало перед урядом країни. Нестабільність та незбалансованість бюджету свідчить про необхідність вибору раціональних методів подолання дефіциту бюджету.

Дослідження дефіциту державного бюджету є важливим фактором виявлення позитивних та негативних чинників і дає можливість здійснити аналіз та контроль над надходженнями та видатками до бюджету України.

Для визначення динаміки дефіциту бюджету та виявлення основних причин його виникнення нами здійснено комплексний аналіз доходів та видатків державного бюджету України та розраховано його дефіцит протягом 2015–2018 років (табл. 1). Як видно, доходи і видатки державного бюджету України значно зросли.

Станом на 2014 р. дефіцит бюджету становив 73 133,6 млн грн. Дані рис. 1 дають змогу визначити стрімке падіння дефіциту бюджету в 2015 р. порівняно з 2014 р. на 30 917 млн грн, це становить 42,3% від загального обсягу дефіциту в 2014 р. Але в 2016 р. він знову зріс на 38,4%. У 2017 р. дефіцит знизився, а на 01.01.2018 становив 45 978,7 млн грн, що на 48,9% менше, ніж у попередній рік. А в 2018 р. дефіцит знову зріс на 20,4% порівняно з 2017 р. Проаналізувавши динаміку дефіциту державного бюджету, можемо спостерігати постійні його коливання.

Дефіцит державного бюджету України у ВВП поступово наближається до граничної межі – 3%, особливо в 2016 р. Дана тенденція пояснюється тим фактом, що відбувається скорочення надходжень до державного бюджету як наслідок розгортання світової фінансової кризи, яка негативно впливає на економіку України.

Для більш поглибленого аналізу сучасного стану бюджету нами розглянуто щомісячну динаміку фактичного дефіциту державного бюджету України за 2018 р. (рис. 2).

За даними рис. 2 спостерігається профіцит державного бюджету України у січні та серпні й становить 8 305,6 млн грн та 12 351,2 млн грн відповідно. У червні порівняно із січнем профіцит помінявся

на дефіцит і становив 9 960,1 млн грн станом на 01.07.2018. Дослідження показують стрімке збільшення дефіциту бюджету у грудні порівняно з червнем 2018 р. на 47 773,6 млн грн, або на 82,75%.

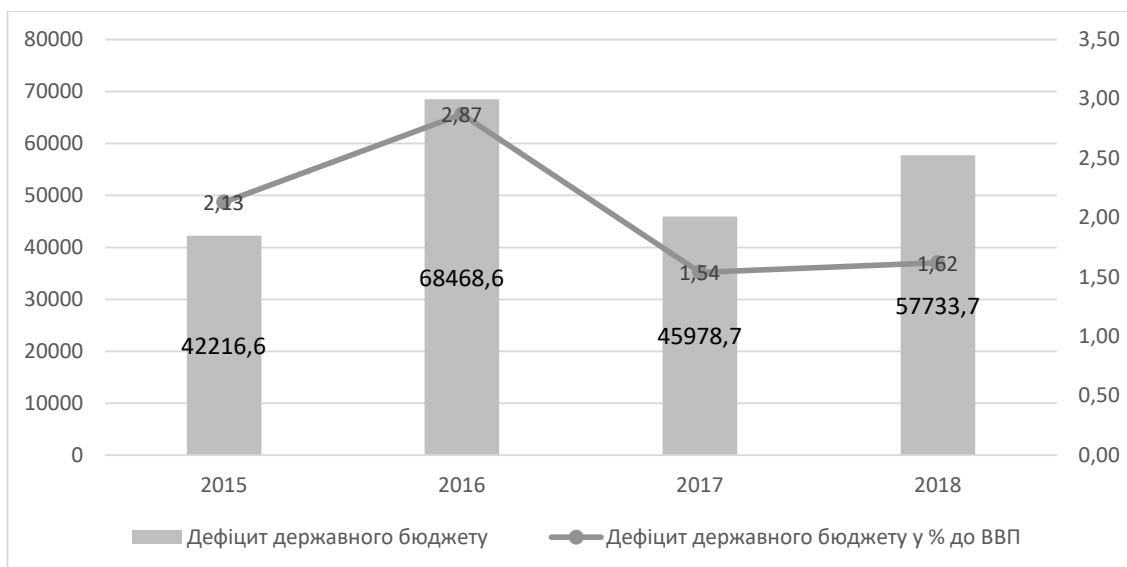

Рис. 1. Дефіцит державного бюджету в одиницях і % до ВВП

Джерело: складено на основі [6]

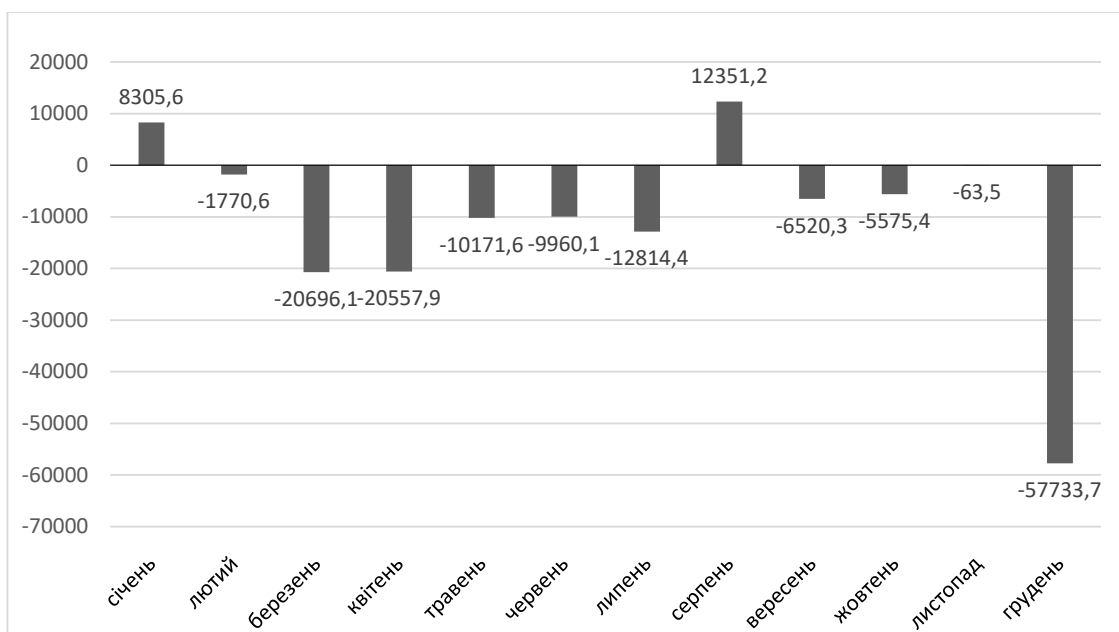

Рис. 2. Щомісячна динаміка фактичного дефіциту державного бюджету України за 2018 р. (млн грн)

Джерело складено на основі [6]

Таблиця 1

Виконання державного бюджету України у 2015–2018 рр.

Роки	ВВП, млн грн	Доходи		Видатки		Дефіцит	
		млн грн	% до ВВП	млн грн	% до ВВП	млн грн	% до ВВП
2015	1979458	534694,8	27,01	576911,4	29,14	-42216,6	-2,13
2016	2383182	616274,8	25,86	684743,4	28,73	-68468,6	-2,87
2017	2982920	793265,0	26,59	839243,7	28,13	-45978,7	-1,54
2018	3558706	928108,3	26,08	985842,0	27,70	-57733,7	-1,62

Джерело: складено на основі [6]

Для уникнення таких розбіжностей надходжень і видатків у бюджеті кожна країна має раціонально розподіляти отримані кошти. Існування такого економічного явища, як дефіцит державного бюджету країни, потребує джерел фінансування з метою його збалансування та зменшення рівня дефіциту в країні.

Ураховуючи світовий досвід, можна зазначити, що проблеми бюджетного дефіциту необхідно вирішити шляхом зменшення витрат бюджету, пошуку додаткових джерел доходів, позики грошей (у банках, іноземних та міжнародних фінансових організаціях, громадян тощо), емісії грошей.

Бюджетним кодексом України визначено джерела фінансування бюджету [1], а саме:

1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;

2) кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) щодо державного бюджету;

3) повернення бюджетних коштів із депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;

4) вільний залишок бюджетних коштів із дотриманням умов, визначених цим Кодексом.

Щоб подолати дефіцит бюджету, Україна залучає кошти з-за кордону, здійснюючи зовнішні запозичення, оскільки внутрішніх коштів не вистачає. Ці операції проводяться на умовах повернення, платності та строковості. До основних кредиторів України належать міжнародні фінансові організації: Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз, група Світового банку.

Унаслідок використання кредитного методу подолання дефіциту бюджету в країні формується державний борг. Державний борг – це сума позик, узятих державними органами і ще не повернутих кредиторам. Борг негативно впливає на економіку, оскільки зменшує інвестиційну привабливість країни та стимулює зростання дефіциту бюджету.

Проблема дефіциту бюджету і способів її вирішення є результатом економічної політики будь-якого уряду.

Так, за даними «Основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 роки», в Україні повинна відбутися певна реструктуризація бюджетної політики. Планується, що до 2020 р. ВВП країни зросте на 12%, дефіцит знизиться на 1% та інфляція зменшиться до 5% [8].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У сучасних реаліях на базі світового та вітчизняного досвіду однією з найголовнішою проблемою економічного роз-

витку країни є дефіцит бюджету, який зменшує не лише інвестиційну привабливість, а й перешкоджає економічному розвитку держави. Важливим кроком на шляху подолання дефіциту бюджету є використання джерел фінансування бюджету, визначених Бюджетним кодексом України.

Бібліографічний список:

1. Бюджетний кодекс України від 07.08.2010 № 5290-VI (зі змін та доп.). URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 23.09.2019).
2. Лондар С.Л., Тимошенко О.В. Фінанси : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2009. 384 с.
3. Жадько К.С., Гончарова Є.В. Фінансово-економічна сутність дефіциту державного бюджету та його вплив на соціально-економічне життя країни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 11. С. 208–211.
4. Грідчина М.В., Захожай В.Б., Осіпчук Л.Л. Фінанси : підручник. Київ : МАУП, 2004. 312 с.
5. Служба Державної статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/fin/fin_ric/fin_u/2003.html (дата звернення: 24.09.2019).
6. МінФін. Індeksi. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 26.09.2019).
7. Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DH53300A.html (дата звернення: 27.09.2019).

References:

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine] : Biudzhetni kodeks vid 07.08.2010 N 5290-VI [zi zmin. ta dop.]. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 23 September 2019)
2. Londar S. L., Tymoshenko O. V. (2009) Finansy: navchalnyi posibnyk [Finances: tutorial]. Vinnytsia: New book. (in Ukrainian)
3. Zhadko K. S. (2015) Finansovo-ekonomichna sutnist defitsytu derzhavnoho biudzhetu ta yoho vplyv na sotsialno-ekonomichne zhyttia krainy [The financial and economic nature of the state budget deficit and its impact on the socio-economic life of the country]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu* [Scientific Bulletin of International Humanities University], vol. 11, pp. 208-211. Available at: file:///C:/Users/User/Downloads/Nvmgu_eim_2015_11_49.pdf (accessed 24 September 2019)
4. Hridchina M. V., Zakhzhay V. B., Osipchuk L. L. ta in. (2004) Finansy: pidruchnyk [Finances: textbook]. MAUP. (in Ukrainian)
5. Sluzhba Derzhavnoi statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/fin/fin_ric/fin_u/2003.html (accessed 24 September 2019)
6. MinFin. Indeksy.[Ministry of Finance. Indexes]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (accessed 26 September 2019)
7. Osnovni napriamy biudzhetnoi polityky na 2018–2020 roky [The main directions of budgetary policy for 2018-2020]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DH53300A.html (accessed 27 September 2019)